

republika.lv, Nr. 9, 13.-21. aprīlis, 2006.

Eiropa meklē draugus, Krievija — klientus?

Veidojas jauna ģeopolitiska telpa — valstis starp ES un Krieviju

Atis Lejiņš,

Latvijas Ārpolitikas institūta direktors,

Pēdējā laikā sabiedrības uzmanības lokā bijušas vēlēšanas Baltkrievijā un Ukrainā. Mazāk uzmanība pievērsta Gruzijai, kaut šajās dienās Krievija beidzot vienojas ar šo valsti par sava karaspēka izvešanu līdz 2008. gadam. Moldovā jau strādā 60 cilvēku liela ES robežu kontroles misija, kas cenšas iegrozīt kontrabandu starp Piedņestru, kas atšķēlusies no Moldovas, un Ukrainu.

ASV nupat piešķirušas ievērojamu ekonomisko palīdzību Armēnijai, kaut tā nav izteikusi nekādu vēlēšanos iestāties NATO un tajā ļauts pastāvēt Krievijas kara bāzēm. Šogad no Azerbaidžānas galvaspilsētas Baku cauri Gruzijai melnais zelts sāk plūst uz Turciju. Drīz tam blakus būs arī gāzes vads. Šie ir vienīgie cauruļvadi no Kaspijas jūras un Vidusāzijas rietumu virzienā, kurus nekontrolē Krievija.

Baltkrievija, Moldova, Ukraina un trīs Kaukāza valstis Gruzija, Armēnija, Azerbaidžāna — tās ir sešas valstis, kuras nonākušas jaunā ģeopolitiskā stāvoklī, proti, pa vidu Krievijai un paplašinātajai ES un NATO. Tās pakāpeniski kļūst par konfrontācijas joslu starp ES, NATO, ASV un Krieviju, kas atguvusi otro elpu. Vērtības un interešu atšķirības starp Rietumiem (ASV, Kanāda, ES) un Krieviju ir pārāk uzkrītošas, lai nomaskētu to neesamību. Tās visspilgtāk izpaužas tieši šajās sešās valstīs.

Šī sapratne nākusi lēnām, un nav skaidrs, pie kā tas novedīs, jo Krievija vēl joprojām ir sadarbības partnere gan ES, NATO, gan pašām ASV. Rast vienotu viedokli jautājumā par to, ko darīt ar Krieviju, būs ļoti grūti. ES iekšienē, tāpat kā ASV, ir dažādi viedokļi par to, kā apieties ar Krieviju, kas ir gatava atkal demonstrēt savu spēku starptautiskajā politikā.

Defekts Eiropas pamatakmenī

Ir daudz iemeslu, kāpēc Rietumi ir uzmanīgi attiecībā pret Krieviju. Bez Krievijas augošā tirgus, kur rietumnieki var pelnīt naudu, ES ir vajadzība pēc Krievijas gāzes un naftas. To labi pierāda Vācijas un Krievijas vienošanās par gāzes vada būvi Baltijas jūrā. Turklāt Krievijai ir veto balss ANO Drošības padomē, un tas ir nopietns arguments jautājumā par sankciju noteikšanu pret Irānu.

Fonā reizēm pavīd arī Ķīna, ar kuru Krievija veido ne tikai ciešas militāras saites, bet tāpat cenšas saskaņot politiskos viedokļus, piemēram, jautājumā par tām pašām ANO sankcijām pret Irānu.

Nelaieme tā, ka ES kaimiņu politika austrumu virzienā, kura tika izstrādāta ES paplašināšanas priekšvakarā, apzinoties, ka nu būs darīšana ar jaunu, ļoti garu ārējo robežu, ir pilnīgā pretrunā ar Krievijas kaimiņu politiku.

Pašā Eiropas kaimiņu politikas pamatakmenī ir iebūvēts defekts, jo Eiropa nešķiro tās austrumu un dienvidu dimensijas. Eiropa vienādi attiecas gan pret Ziemeļāfrikas un Tuvo Austrumu valstīm, gan pret jau minētajām sešām bijušās PSRS republikām.

Skaidrs, ka Āfrikas un Tuvo Austrumu valstis nevar iestāties Eiropā. Vienīgais izņēmums ir Turcija, bet tas ir atsevišķs stāsts, un vēl nav arī skaidrs, vai tā iestāsies ES.

Eiropas līgumā ir teikts, ka jebkura valsts var iestāties ES, bet valstīm, kas nonākušas starp ES un Krieviju, pat ja tās atrodas Eiropā, nav dota pat teorētiska iespēja kļūt par ES dalībvalsti. ES spēja uzņemt arvien jaunas dalībvalstis ir mazinājusies, un šī nevarēšana patlaban automātiski attiecas uz mūsu uzmanības lokā nonākušajām sešām valstīm, īpaši Ukrainu un Moldovu.

Tāpēc jau arī ES nevar līgā vienoties, cik tai ir svarīga austrumu virziena kaimiņu politika. Daža laba vecā ES valsts nesaprot, kas tur slikts, ja Krievija aizstāv savas intereses bijušajās kolonijās, jo pati aizstāv savas intereses bijušajās kolonijās Āfrikā. Turklāt ir daudz vieglāk strādāt Āfrikā nekā Austrumeiropā, jo Āfrikā nav nevienas lielvaras, kas var darboties pret ES. Savukārt Austrumeiropas gadījumā tā ir Krievija. Ja Austrumeiropas valstīm būtu vismaz teorētiska iespēja iestāties ES, tad ES, bez šaubām, būtu spiesta stipri aktīvāk aizstāvēt šīs valstis pret Krieviju, kā tas bija, piemēram, Baltija valstu gadījumā.

Briest ietekmes zonu sadale?

Kas ir Eiropas kaimiņu politikas mērķis? Tas pateikts Eiropas drošības stratēģijā, kuru pieņēma 2003. gada beigās, proti — ES austrumos un dienvidos veicināt draudzīgu un labi pārvaldītu valstu izveidošanos, ar kurām ES baudītu ciešas un kooperatīvas attiecības. Šo stratēģiju parakstīja visas desmit topošās ES dalībvalstis, arī Latvija. Eiropas kaimiņu politikas pamatā ir mums labi pazīstamie Kopenhāgenas kritēriji — demokrātija, cilvēktiesības, tirgus ekonomika. Lieki atgādināt, ka Maskavas kritēriji attiecībā uz savu kaimiņu politiku ir krietni atšķirīgi, un citādi arī nevar būt, jo Krievija pati pret sevi lieto *Maskavas kritērijus*, proti, ierobežo demokrātiju un cilvēktiesības... Atšķirību starp to, kā kaimiņu politiku veido Eiropa un Krievija, var pateikt vienā teikumā: ES vēlas draugu loku sev apkārt, Krievija savukārt klientu loku!

Nosaukto iemeslu dēļ ES politika attiecībā uz “valstīm, kas atrodas pa vidu”, bijusi visai pasīva, atstājot te lielāko slodzi uz nevalstiskajām organizācijām, kuras cenšas, tāpat kā pie mums, izveidot un stiprināt pilsonisko sabiedrību. Bet šāda politika tikai tad ir sekmīga, kad ir kāds lielāks politiskais spēks, kas atbalsta pilsoniskas sabiedrības veidošanu un ir spējīgs dot prettriecienu gan Krievijas aktīvajai politikai, gan naudas ietekmei. Tā tas bija Ukrainas oranžās revolūcijas laikā, kad ASV tā laika ārlietu ministrs Kolins Pauels paziņoja, ka vēlēšanas ir bijušas nedemokrātiskas. To pašu teica arī EDSO novērotāji uz vietas.

Savukārt Krievijas prezidents Vladimirs Putins paziņoja pretējo. Kā tas viss beidzās, mēs zinām, un šķiet, ka gāzes krānu aizgriešana — šis Krievijas prettrieciens oranžās revolūcijas uzvarai, tomēr neguva cerētos panākumus.

ES pasīvo lomu Austrumeiropā aizpilda ASV, turklāt ne tikai ar savām nevalstiskajām organizācijām, bet arī ar valsts politiku. Ja ASV nebūtu atbalstījušas Gruziju ne tikai politiski, bet arī ar tiešu militāru palīdzību, veidojot Gruzijas bruņotos spēkus, šī valsts jau sen būtu atkal Maskavas klientu lokā. Krievijai gan ir izdevies no Gruzijas atšķelt divas provinces, tāpat kā tai izdevies no Moldovas atšķelt Piedņestru. Moldovai nav robežas ar Krieviju, tā atrodas starp oranžo Ukrainu un Rumāniju, kas drīz iestāsies ES. Šā iemesla dēļ Moldovas jautājums drīz varētu nonākt ES un Krievijas konfrontācijas degpunktā. *Piedņestras republikai* lēnām tiek piegriezts skābeklis, un ir tikai jautājums — kā uz to reaģēs Krievija?

Arī vēlēšanas Baltkrievijā pierāda, ka tas ir Vladimirs Putins, kas uztur pie dzīvības Eiropas pēdējo diktatoru Aleksandru Lukašenko. Pārāk acīs krītošie cilvēktiesību pārkāpumi, kas notiek Baltkrievijā, stimulē ES īstenot aktīvāku politiku, bet, kā tas viss beigsies, to rādīs tikai laiks. Iespējams, ka vasarā gaidāmā G8 valstu tikšanās Sanktpēterburgā dos skaidrību ES un Krievijas attiecībās jautājumā par to valstu likteni, kuras atrodas starp abiem spēku poliemi.

Gribot negribot jāatceras līdzīga situācija, kas bija starp abiem pasaules kariem, — tā laika *zwischen-raum laender*. Baltijas valstis, Polija, Rumānija bija pa vidu Lielvācijai un Staļina PSRS. Šo valstu sadale ietekmes joslās starp abām lielvarām beidzās ar izgāšanos, kas izraisīja Otrā pasaules karu un vēlāk deva pamatu aukstajam karam, kas ilga līdz 1991. gadam.